

Maria Magdalena Golec

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości

e-mail: maria.golec@wsb.poznan.pl

UWARUNKOWANIA NADWYŻKOWOŚCI BANKÓW SPÓŁDZIELCZYCH W POLSCE

THE DETERMINANTS OF SURPLUSNESS OF COOPERATIVE BANKS IN POLAND

DOI: 10.15611/pn.2018.531.11

JEL Classification: G21, G39, M21

Streszczenie: Nadwyżkowość banku spółdzielczego pojawia się, gdy instytucja nie równoważy strumieni pozyskiwanych od klientów depozytów z kredytami dla sektora niefinansowego i lokuje nadwyżki w banku zrzeszającym. Tego rodzaju bank nie realizuje spółdzielczej zasady „miejskowy pieniądz na miejscowe potrzeby”. Celem artykułu jest diagnoza skali nadwyżkowości sektora banków spółdzielczych w Polsce oraz zbadanie uwarunkowań tego zjawiska w oparciu o badania ilościowe grupy banków. W latach 2009-2017 nadwyżkowość w sektorze polskich banków spółdzielczych się pogłębia. Na podstawie przeprowadzonych badań ilościowych można stwierdzić, iż czynnikami zwiększającymi nierównowagę są: dbałość tej grupy instytucji o bezpieczeństwo działalności, tradycyjny depozytowo-kredytowy model prowadzenia działalności, z kolei nadwyżkowość może być ograniczana poprzez zwiększenie skali kredytowania i wzrost skali działalności.

Słowa kluczowe: banki spółdzielcze, nadwyżkowość, uwarunkowania transferów pieniądza.

Summary: The imbalance of the cooperative bank arises when the institution does not balance the streams of deposits obtained from customers with loans to non-financial sector and invests surpluses in the associating bank. This kind of institution does not meet the cooperative principle of “local money for local needs”. The paper aims to examine the scope of the surplusness by the cooperative banks in Poland and to diagnose the causes of net transfers in the sector. The study uses quarterly financial data from the years 2009-2016 the selected group of 75 cooperative banks in Poland. The imbalance of deposits and loans in the Polish cooperative banking sector deepened in 2009-2017. The care for the safety and the traditional business model are factors that increase the imbalance, while net transfers can be limited by increasing the scale of lending and growth scale of activity.

Keywords: cooperative banks, surplusness, determinants of money transfers.

1. Wstęp

Spółeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa rozumiana jako odpowiedzialność przedsiębiorstwa za jego wpływ na społeczeństwo w odniesieniu do banków spółdzielczych dotyczy również zakresu finansowania potrzeb lokalnej społeczności. Wyniki badań jednoznacznie potwierdzają związek między rozwojem finansowym określonego regionu (mierzonym skalą akcji kredytowej) a jego wzrostem ekonomicznym [Beck i in. 2014; Clark i in. 2018; Jayadev i in. 2017]. Ze względu na ograniczoną skalę działalności banków spółdzielczych związaną z funkcjonowaniem w lokalnym środowisku i brakiem możliwości kredytowania podmiotów spoza tego terenu wzrost skali kredytowania klientów będzie stymulował wzrost ekonomiczny regionu. Dodatkowo bank jako pośrednik kredytowy może korzystać ze środków pieniężnych z określonego terenu działania, nie dokonując transformacji przestrzennej funduszy, zgodnie ze spółdzielczą zasadą „miejskowy pieniądz na miejscowe potrzeby” [Golec 2016; Iwanicz-Drozdowska i in. 2010; Szambelańczyk, Ławrynowicz 2003; Szambelańczyk 2006]. Według badań mniejsze instytucje kredytowe, czyli np. banki spółdzielcze, mają większy wpływ i są skuteczniejsze w rozwoju słabiej rozwiniętych ekonomicznie regionów, gdyż zapobiegają przepływowi funduszy pieniężnych do regionów rozwiniętych [Hakenes i in. 2014].

Zakres równoważenia transferów środków finansowych, tak charakterystyczny dla funkcji pośrednictwa finansowego, w praktyce zależy przede wszystkim od decyzji kierownictwa poszczególnych instytucji dotyczących wyboru między świadczeniem usług kredytowych a lokowaniem niewykorzystanych depozytów w banku zrzeszającym. Jeśli cechą banku jest znaczące korzystanie z alternatywnych sposobów inwestowania środków pieniężnych, można mówić o jego nadwyżkowości.

Celem artykułu jest diagnoza skali nadwyżkowości sektora banków spółdzielczych w Polsce oraz zbadanie uwarunkowań tego zjawiska w oparciu o badania grupy banków.

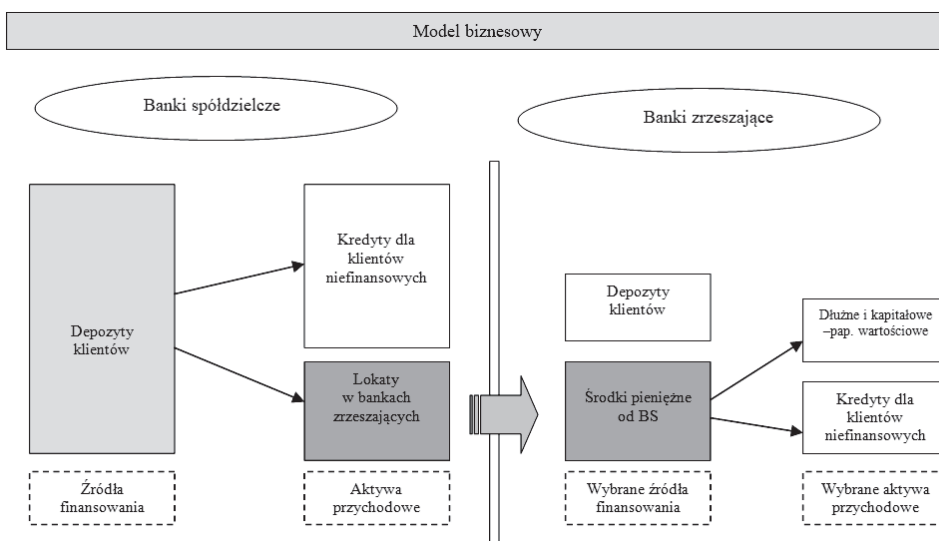
Oceny zakresu nadwyżkowości polskich spółdzielni w latach 2009-2017 dokonano na podstawie danych sprawozdawczych UKNF. Do bardziej pogłębionych analiz wykorzystano grupę 75 polskich banków spółdzielczych, w odniesieniu do których wyodrębniono potencjalne czynniki wpływające na zakres nadwyżkowości i kierunek ich potencjalnego wpływu, a następnie przeprowadzono obliczenia modeli ekonometrycznych.

2. Nadwyżkowość sektora banków spółdzielczych w Polsce

Bank spółdzielczy dość powszechnie zalicza się do grupy banków tradycyjnych, koncentrujących swoją aktywność na usługach depozytowo-kredytowych. Z perspektywy lokalnego środowiska pozytywny wpływ na jego rozwój będzie wówczas, gdy bank równoważy strumienie depozytów pozyskanych od podmiotów nie-

finansowych z kredytami dla tej grupy odbiorców, a także gdy wykazuje większe zapotrzebowanie na fundusze pieniężne niż faktycznie gromadzone od deponentów środki finansowe. Z punktu widzenia polityki pojedynczej instytucji bank spółdzielczy będzie w tym większym zakresie realizował funkcje społeczne, w im większym zakresie będzie zaspokajając potrzeby finansowe, w tym kredytowe, lokalnych społeczności [Kozłowski 2016; Rzerzycka, Golanowska-Witkowska 2015].

Jeśli wolumen środków pieniężnych klientów gromadzonych w formie depozytów przekracza wartość należności od podmiotów niefinansowych, można mówić o nadwyżkowości banku spółdzielczego. „Eksport” depozytów polega na dokonywaniu lokat w banku zrzeszającym, a za jego pośrednictwem na hurtowym rynku pieniądza (rys. 1).

Rys. 1. Model nadwyżkowości w sektorze banków spółdzielczych w Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Pruski 2013].

Na problem nadwyżkowości polskich banków spółdzielczych zwrócił uwagę B. Pruski, który zauważył, że banki pozyskują środki pieniężne ponad możliwości ich transformacji w kredyty, a nadwyżki te są przekazywane poprzez banki zrzeszające dla dowolnych klientów, nieograniczonych lokalnym zakresem oddziaływania spółdzielni, w formie kredytu lub poprzez zakup papierów wartościowych [Pruski 2013].

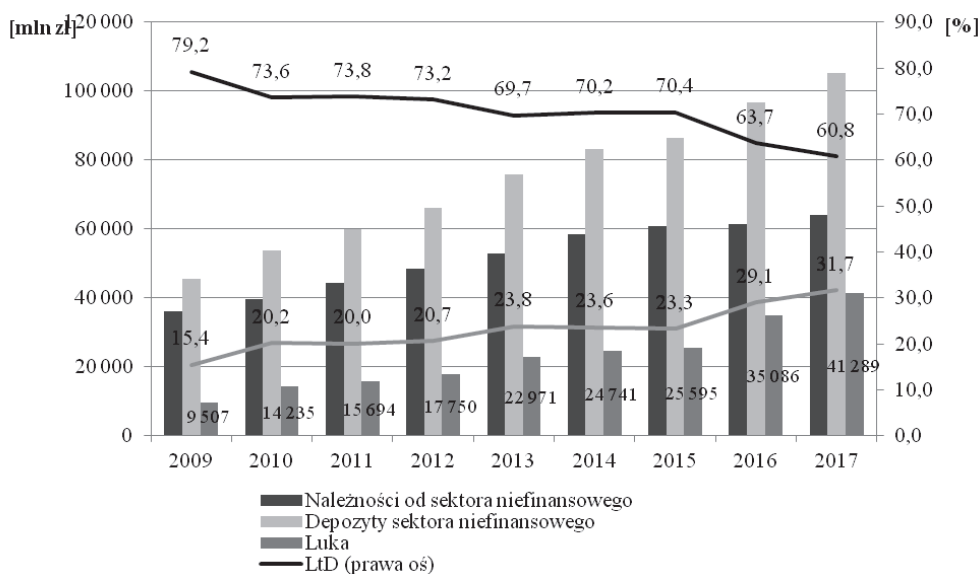
Do oceny zakresu nadwyżkowości (lub deficytowości) pojedynczego banku lub grupy banków można wykorzystać:

- lukę – różnicę między depozytami sektora niefinansowego i należnościami (lub kredytów) dla sektora niefinansowego,

- udział luki w sumie bilansowej,
- wskaźnik LtD (*Loan to Deposit ratio*) – jako relację kredytów (lub należności) dla sektora niefinansowego do depozytów sektora niefinansowego.

O wzroście nadwyżkowości można mówić, gdy w kolejnych latach rośnie wartość luki, jej udział w sumie bilansowej jest coraz wyższy lub zmniejsza się wskaźnik LtD, przedstawiający zakres wykorzystania pozyskanych depozytów na akcję kredytową.

W sektorze banków spółdzielczych w Polsce w latach 2009-2017 zjawisko nadwyżkowości pogłębia się (rys. 2). O ile w 2009 r. wskaźnik LtD wynosił blisko 80%, o tyle po 8 latach obniżył się do 61%. Udział luki w sumie bilansowej wynosił początkowo nieznacznie ponad 15%, w 2017 zaś przekroczył 30%.

Rys. 2. Skala nadwyżkowości w sektorze banków spółdzielczych w Polsce w latach 2009-2017

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UKNF.

Przyjęte w Polsce regulacje dotyczące obowiązku lokowania przez banki spółdzielcze nadwyżek środków pieniężnych w bankach zrzeszających po cenie rynkowej mogą zachęcać te instytucje do pozostawania „pożyczkodawcą netto”. Dodatkowo, z punktu widzenia banku zrzeszającego pojawia się istotny problem zarządczy, gdyż jest on zobligowany do płacenia bankom spółdzielczym odsetek na poziomie rynkowym, a sam powinien lokować te fundusze w taki sposób, aby zapewnić ponadrynkową stopę zwrotu, zachowując jednak bezpieczeństwo inwestycji [Zaleska 2017]. Według danych za 2016 należności od banków zrzeszających obejmują już 33% łącznych kwot depozytów banków spółdzielczych [Zygierewicz

i in. 2017]. Zdiagnozowane zjawisko nie jest typowe dla europejskich sektorów banków spółdzielczych, według Europejskiego Zrzeszenia Banków Spółdzielczych (European Association of Co-operative Banks – EACB), reprezentującego 28 grup banków spółdzielczych, wskaźnik LtD w 2016 r. wyniósł 113,5% (w 2015 r. zaś 112%) [EACB 2017]¹.

Poza wskazywanymi wyżej uwarunkowaniami regulacyjnymi nadwyżkowości można zwrócić uwagę na kwestie dotyczące specyfiki działalności spółdzielni kredytowych. Dla tradycyjnie działających instytucji bankowych depozyty są podstawowym źródłem finansowania inwestycji i dostęp do innych źródeł kapitałów obcych jest dość ograniczony [Fonteyne 2007]. Banki te mogą więc zabezpieczać się przed zwiększonymi potrzebami w zakresie płynności wynikającymi ze zgłaszanych przez klientów potrzeb kredytowych poprzez utrzymywanie ponadstandardowej wielkości bazy depozytowej.

Wybór lokat w banku zrzeszającym jako alternatywy dla obarczonych ryzykiem kredytów pozwala również bankowi spółdzielczemu wykazywać się wyższymi wskaźnikami bezpieczeństwa i poprzez politykę limitowania bardziej ryzykownych inwestycji budować stabilniejszy portfel kredytowy. Według badań, banki spółdzielcze charakteryzują się mniejszym ryzykiem w porównaniu z bankami komercyjnymi, a największy „apetyt na ryzyko” jest domeną instytucji kontrolowanych przez dużych akcjonariuszy [Martín-Oliver i in. 2017].

Z drugiej strony, ograniczony teren działania banków spółdzielczych oraz limitowanie ekspozycji kredytowych dla pojedynczych podmiotów rynkowych utrudniają „sprzedaż” kredytów przez rozpatrywaną grupę banków. Stąd większe banki spółdzielcze mogą łatwiej zagospodarowywać pozyskiwane w formie depozytów środki pieniężne (eliminować lukę). W odniesieniu do stosunkowo mniejszych instytucji polityka łągodzenia warunków udzielania kredytów może doprowadzić do koncentracji działalności kredytowej, a tym samym podwyższenia łącznego ryzyka ich działalności.

3. Wewnętrzne uwarunkowania nadwyżkowości banków spółdzielczych na przykładzie grupy banków

Równowaga strumieni finansowania działalności banków spółdzielczych jest uzależniona od różnych czynników, zarówno zewnętrznych (o charakterze makroekonomicznym), sektorowych, np. wskazywanych wyżej regulacji wynikających z umów zrzeszenia, a także wewnętrznych (zależnych od decyzji podejmowanych przez decydentów indywidualnych instytucji). Dwie pierwsze grupy będą wpływać na poszczególne instytucje w podobny sposób, dlatego z punktu widzenia możliwości wykorzystania praktycznego wyników badań warte szczegółowego rozpoznania są wewnętrzne determinanty nadwyżkowości.

¹ Warto nadmienić, że dane te zawierają również informacje dotyczące polskich banków spółdzielczych.

Szczegółowe badania w tym zakresie zostaną przeprowadzone za pomocą metod ilościowych na podstawie danych finansowych z 75 banków spółdzielczych w Polsce. Wykorzystano dane kwartalne za okres od grudnia 2009 r. do marca 2016 obejmujące 1950 obserwacji. Informacje zostały udostępnione przez jeden z trzech związków rewizyjnych banków spółdzielczych w Polsce – Związek Rewizyjny Banków Spółdzielczych w Poznaniu².

Wykorzystując panelowe modele matematyczne, przeprowadzono ocenę warunkowań nadwyżkowości w badanej grupie banków. Jako zmienną endogeniczną przyjęto wartość luki, natomiast zmiennymi objaśniającymi stały się kategorie wskazane w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka zmiennych objaśniających i przyjęte hipotezy badawcze

Zmienna	Definicja	Hipoteza dotycząca wpływu na nadwyżkowość
Zatrudnienie	Liczba zatrudnionych na koniec roku	negatywny
Aktywa	Suma aktywów (tys. zł)	negatywny
Depozyty	Suma depozytów od sektora niefinansowego (tys. zł)	pozytywny
Kredyty	Suma kredytów sektora niefinansowego (tys. zł)	negatywny
Kredyty_osoby prywatne	Wartość kredytów udzielonych osobom prywatnym (tys. zł)	negatywny
Kredyty_rolnicy	Wartość kredytów udzielonych rolnikom (tys. zł)	negatywny
Kredyty_MŚP	Wartość kredytów udzielonych rolnikom (tys. zł)	negatywny
Kredyty_przedsiębiorcy ind.	Wartość kredytów udzielonych przedsiębiorstwom indywidualnym (tys. zł)	negatywny
Wsp_wypłacalności	Współczynnik wypłacalności (%)	pozytywny
Wynik	Zysk netto (tys. zł)	negatywny
ROA	Wynik netto do sumy bilansowej (%)	negatywny
Znaczenie wyniku odsetkowego w wyniku ogółem	Wynik z tytułu odsetek do zysku netto (tys. zł)	pozytywny

Źródło: opracowanie własne.

Dobór potencjalnych zmiennych objaśniających, jak i określenie kierunku wpływu na rentowność wynikały z przeprowadzonych studiów literaturowych. Do oceny skali działalności przyjęto dwa parametry – sumę bilansową oraz liczbę zatrudnionych. Przyjęto hipotezę, że im większa skala działalności, tym większe możliwości ograniczania nadwyżkowości. Również wartości kredytów ogółem oraz kredyty dla wyodrębnionych grup kredytobiorców będą limitować wysokość luki. W sytuacji gdy celem banku będzie zwiększony wynik finansowy lub rentowność,

² Szerzej charakterystyki badanej grupy banków oraz diagnozy ich nadwyżkowości przeprowadzono w artykule z 2017 r. [Golec 2017].

przyjmuje się, że instytucja ta będzie dążyć do samodzielnego inwestowania pozyskiwanych funduszy – stąd przyjęta hipoteza o negatywnym wpływie na nadwyżkowość.

Na rozpatrywane zjawisko może również potencjalnie wpływać model prowadzenia działalności bankowej, czy ma on charakter bardzo tradycyjny i na wyniki banku w zdecydowanym zakresie wpływa wynik odsetkowy, czy też w większym stopniu instytucja zarabia na prowizjach. Przyjęto hipotezę o dodatnim wpływie tradycyjnego modelu prowadzenia działalności (mierzonego udziałem wyniku z odsetek w wyniku ogółem) na zjawisko eksportu funduszy na rynek finansowy.

W celu sprawdzenia hipotez badawczych zastosowany został regresyjny model ekonometryczny z ustalonymi efektami (*Fixed Effects Model*) [Dańska-Borsiak, 2011].

$$y_{it} = \alpha_i + \lambda_t + \beta'x_{it} + \varepsilon_{it},$$

gdzie: y_{it} – przekrojowo-czasowa zmienna objaśniana; α_i – ustalony efekt indywidualny stały w każdym okresie, ale inny (może być inny) dla każdego obiektu w panelu; $\beta'x_{it}$ – macierz obserwacji na zmiennych objaśniających; λ_t – ustalony efekt okresowy, który ma tę samą wartość dla wszystkich jednostek w panelu w tym samym okresie, ale jest różny (może być różny) w każdym okresie; ε_{it} – czysto losowy składnik zakłócający.

Dla wskazywanych wyżej zmiennych objaśniających przygotowano tablice danych i dokonywano szacowania modeli. Spośród wielu uzyskanych wyników wybrano cztery modele, uwzględniające największą liczbę zmiennych objaśniających istotnych statystycznie oraz najwyższe współczynniki determinacji (tab. 2).

W dwóch modelach wykazano negatywny wpływ zatrudnienia na wartość luki, przy czym każdy dodatkowy pracownik *ceteris paribus*, powoduje zmniejszenie luki o 76,6 tys. zł (model 2) lub 142,9 tys. zł (model 3). Negatywny wpływ wzrostu sumy bilansowej na wysokość nierównowagi potwierdzono w każdym z wyznaczonych modeli. Z kolei wzrost wartości depozytów o jednostkę przy pozostałych parametrach niezmiennych powiększa lukę o co najmniej 1,3 lub ponad 2 (model 1 i 2). Powiększenie skali kredytowania zmniejsza niedopasowanie, przy czym zgodnie z modelem 3 i 4 największy wpływ na zmniejszenie luki ma zwiększenie wartości kredytów udzielonych małym i średnim przedsiębiorstwom. Wyznaczone modele potwierdzają również dodatnią zależność wartości niedopasowania i współczynnika wypłacalności. Wzrost współczynnika wypłacalności o 1 pkt. proc. powoduje wzrost wartości luki o 787 tys. zł (model 1) lub nawet 239 tys. (model 2). Niedopasowanie w zakresie strumieni pieniężnych wykazuje negatywną zależność od wyniku finansowego, jednak statystycznie związek ten wykazano jedynie w modelu 1. Jeśli dla banku spółdzielczego rośnie znaczenie wyniku odsetkowego, zgodnie z modelem 4 powoduje to zwiększenie niedopasowania. Zastanawiający wynik uzyskano

dla ROA, gdyż zgodnie z modelem 4 wzrost rentowności aktywów banku przyczynia się do wzrostu luki niedopasowania.

Tabela 2. Modele panelowe luki dla badanych banków spółdzielczych

Zmienne objaśniające	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
const	-4,58793e+06** (1,98335e+06)	8,87864e+06*** (2,01537e+06)	4,38065e+06*** (467410)	-3,19417e+07*** (4,14506e+06)
Zatrudnienie	-	-76567,0*** (19398,6)	-142944*** (11390,0)	-
Aktywa	-1,29688*** (0,0570681)	-1,0940*** (0,0512864)	-0,374601*** (0,0316569)	-0,475962*** (0,0328027)
Depozyty	2,15376*** (0,0635869)	2,04876*** (0,0573665)	1,33345*** (0,0351344)	1,39089*** (0,0361004)
Kredyty	-0,534486*** (0,0148521)	-0,510778*** (0,0142234)	-0,0313836*** (0,0117392)	-
Kredyty_osoby prywatne	-	-0,550784*** (0,0452059)	-0,990117*** (0,0278881)	-1,00114*** (0,0264837)
Kredyty_rolnicy	-	-0,317202*** (0,0173132)	-0,973120*** (0,0152746)	-0,994593*** (0,0130953)
Kredyty_MŚP	-	-	-1,10502*** (0,0193131)	-1,12390*** (0,0142785)
Kredyty_przedsiębiorcy ind.	-	-	-0,595890*** (0,0368521)	-0,637294*** (0,0373612)
Wsp_wyplacalności	787199*** (110605)	239034** (106028)	-	-
Wynik	-2,24471*** (0,637228)	-	-	-
ROA	-	-	-	5,24270e+06*** (817762)
Znaczenie wyniku z tytułu odsetek	-	-	-	4,08219e+07*** (5,66359e+06)
R ²	0,770226	0,808694	0,932754	0,931266
F	79,30478 Wartość <i>p</i> dla testu F = 0,00	97,43480 Wartość <i>p</i> dla testu F = 0,00	315,6436 Wartość <i>p</i> dla testu F = 0,00	307,9881 Wartość <i>p</i> dla testu F = 0,00

„-” oznacza zmienne nieistotne w danych modelach. W nawiasach podano wartości błędów standardowych współczynników. Istotność parametrów modelu oznaczono: *** dla 1%, ** dla 5%.

Źródło: obliczenia własne.

Spośród 12 hipotez dotyczących wpływu przyjętych do badania zmiennych na wartość luki potwierdzono 11, wskazując dodatkowo możliwą siłę oddziaływania poszczególnych czynników.

4. Zakończenie

Do atrybutów banków spółdzielczych należy brak transformacji przestrzennej gromadzonych w środowisku lokalnym środków pieniężnych. W sytuacji gdy konkretna spółdzielnia nie równoważy kwot pozyskiwanych depozytów z kredytami, ta pozytywna cecha spółdzielni nie jest w pełni realizowana. Sektor banków spółdzielczych w Polsce wykazuje nadwyżkowość, która dodatkowo w ostatnich latach się powiększa. Świadczy to o postępującym zjawisku traktowania sektora banków spółdzielczych jako segmentu instytucji nadwyżkowych, a poszczególnych instytucji jako „eksporterów” środków pieniężnych dla innych instytucji rynku finansowego.

Badania czynników determinujących zjawisko nadwyżkowości ujawniły pozytywny wpływ wielkości na zmniejszanie nierównowagi. Mogłoby to wskazywać, że wraz z obserwowanym wzrostem skali działalności banków spółdzielczych w sposób naturalny nadwyżkowość będzie redukowana. Tymczasem zjawisko nadwyżkowości pogłębia się, a ze względu na duże zróżnicowanie sektora na wartościowe dane sektorowe wpływają w znacznym zakresie wyniki największych uczestników rynku.

W badaniu ilościowym potwierdzono hipotezę o niwelowaniu niedopasowania strumieni pieniężnych poprzez wzrost akcji kredytowej. Ekspansywna polityka kredytowania może jednak wpłynąć negatywnie na współczynnik wypłacalności (w badaniu zidentyfikowano dodatnią zależność między wartością wskaźnika a wartością luki), stąd kierownictwo poszczególnych jednostek zainteresowane utrzymaniem wskaźnika wypłacalności na właściwym poziomie będzie w mniejszym stopniu zainteresowane lokowaniem środków pieniężnych w ramach działalności kredytowej.

Wskazane przyczyny rozpatrywanego zjawiska nie mają charakteru wyczerpującego, badanie uwarunkowań ograniczono dla czynników wewnętrznych. Tymczasem na rozpatrywane zjawisko z pewnością wpływają czynniki egzogeniczne (np. wzrost gospodarczy) czy też sektorowe, np. kwestie regulacyjne (związane np. z obowiązkiem lokowania przez bank spółdzielczy nadwyżek środków pieniężnych w banku zrzeszającym). Ponadto prace badawcze prowadzone były na określonej próbie banków, w oparciu o dane z ustalonego przedziału czasu. Stąd do otrzymanych wyników należy podejść z pewną ostrożnością. Wydaje się również, że obok czynników ilościowych, zakres uwarunkowań należałoby poszerzyć o czynniki jakościowe, np. diagnozując postawy kierownictwa wobec badanego zjawiska.

Równoważenie strumieni finansowania banku spółdzielczego (czy nawet wręcz „importowania” funduszy pieniężnych) leży w interesie lokalnych społeczności i może być egzekwowane przez właścicieli banku (pod warunkiem jednak, że cele społeczne przez nich traktowane priorytetowo) poprzez radę nadzorczą, a docelowo kierownictwo jednostki. Do podmiotów, które mogłyby propagować równoważenie strumieni pieniężnych, można włączyć instytucje zrzeszające banki spółdzielcze

promujące wartości i atrybuty spółdzielcze oraz opiniotwórcze media (które mogłyby traktować wskaźniki równoważenia finansowania jako specyficzne mierniki oceny stopnia realizowania wartości spółdzielczych).

Literatura

- Beck T., Degryse H., Kneer C., 2014, *Is more finance better? Disentangling intermediation and size effects of financial systems*, Journal of Financial Stability, no. 10, s. 50-64.
- Clark E., Salvatore D., Radic N., 2018, *Cooperative banks: What do we know about competition and risk preferences?*, Journal of International Financial Markets, Institutions & Money, no. 52, s. 90-101.
- Dańska-Borsiak B., 2011, *Dynamiczne modele panelowe w badaniach ekonomicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- EACB, 2017, *Key Statistics Financial Indicators*, http://v3.globalcube.net/clients/eacb/content/medias/key_figures/final_eacb-tias_2016_key_statistics.pdf (27.03.2018).
- Fonteyne W., 2007, *Cooperative Banks in Europe – Policy Issues*, IMF Working Paper, no. 157.
- Golec M.M., 2016, *Instytucje i usługi bankowe*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań.
- Golec M.M., 2017, *Locality and the transfer of funds in the cooperative sector in Poland*, Copernican Journal of Finance & Accounting, no. 3, vol. 6, s. 21-33.
- Hakenes H., Hasan I., Molyneux P., Xie R., 2014, *Small banks and local economic development*, Bank of Finland Research Discussion Papers, no. 5.
- Iwanicz-Drozdowska M., Jaworski W.L., Zawadzka Z., 2010, *Bankowość zagadnienia podstawowe*, Poltext, Warszawa.
- Jayadev M., Singh H., Kumar P., 2017, *Small finance banks: Challenges*, IIMB Management Review, vol. 29(4), s. 311-325.
- Kozłowski Ł., 2016, *Banki spółdzielcze a deponenci. Empiryczna analiza oddziaływań dyscyplinujących*, Poltext, Warszawa.
- Martín-Oliver A., Ruano S., Salas-Fumás V., 2017, *The fall of Spanish cajas: Lessons of ownership and governance for banks*, Journal of Financial Stability, no. 33, s. 244-260.
- Pruski J., 2013, *Uwarunkowania rozwoju banków spółdzielczych*, V Forum liderów banków spółdzielczych, 18 września 2013, Warszawa, www.bfg.pl (20.11.2014).
- Rzerzycka A., Golanowska-Witkowska G., 2005, *Determinanty rozwoju banków spółdzielczych w Polsce*, Pieniądze i Wiąż, nr 4.
- Szambelańczyk J., 2006, *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Szambelańczyk J., Ławrynowicz M., 2003, *Transfer pieniądza na rynkach lokalnych w strukturze spółdzielczego sektora bankowego w Polsce*, [w:] *Bankowość korporacyjna i inwestycyjna*, red. J. Stacharska-Targosz, Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań, s. 389-408.
- UKNF, https://www.knf.gov.pl/?articleId=56224&p_id=18 (27.03.2018).
- Zaleska M., 2017, *Spółdzielcze wyzwania*, Rzeczpospolita, <http://www.rp.pl/Opinie/304189850-Spoldzielcze-wyzwania.html> (27.03.2018).
- Zygierewicz M., Tylińska J., Pawlik K., 2017, *Raport o sytuacji ekonomicznej banków Banki 2016*, Warszawski Instytut Bankowości, Warszawa.